

Monika Szczurowska, Konrad Podawca, Barbara Gworek

**WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ
TERENÓW WIEJSKICH SZANSĄ DLA WSI**

**MULTIPURPOSE DEVELOPMENT
OF RURAL AREAS CHANCE TO VILLAGE**

Słowa kluczowe: wielofunkcyjny rozwój, przestrzenna koordynacja, uwarunkowania.

Keywords: multipurpose development, spatial co-ordination, urumstances.

Polish countryside needs a development program that will create a chance to competently exploit the potential of these areas and activate all creative powers of the rural communities. The above conditions are met by The Rural Areas Multipurpose Development Plan which strives to diversify rural economy based mainly on farming. Development of rural areas is possible through creating new jobs in trades not related to agriculture, developing enterprise and creating necessary technical and social infrastructure to attract investments.

The development of the above factors brings about changes to spatial arrangement of countryside and must be taken into account when establishing functional programmes in order to achieve better spatial co-ordination, and also to improve environmental protection and living standards.

1. WPROWADZENIE

Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich polega głównie na zróżnicowaniu gospodarki wiejskiej, czyli na odejściu od traktowania obszarów wiejskich jako obszarów monofunkcyjnych, na których rolnictwo i produkcja surowców rolniczych stanowi dominującą lub jedyną funkcję. Wielofunkcyjny rozwój wsi to umiejętne wkomponowanie w wiejską przestrzeń dodatkowych funkcji pozarolniczych [Kłodziński 1996].

Przemiany gospodarcze w Polsce zaowocowały dużą skalą bezrobocia, szczególnie w regionach zdominowanych przez jedną gałąź gospodarki. Rolnicze tereny monofunkcyjne pod wieloma względami przypominają ośrodki miejskie posiadające jeden zakład. Sytuacja na rynku pracy zależy wówczas od kondycji ekonomicznej tego jednego zakładu.

Model rozwoju dążący do koncentracji w miastach pozarolniczej działalności gospodarczej okazał się niekorzystny zarówno dla miast, jak i dla terenów wiejskich. Koncentracja pozarolniczych miejsc pracy w miastach powodowała kosztowne zjawisko migracji wahadłowej. Miasta borykały się z kryzysem mieszkaniowym, wysokim kosztem budowy nowej infrastruktury, następowała dalsza degradacja środowiska naturalnego. Na terenach wiejskich natomiast, w wyniku migracji ludności do miast w celach zarobkowych, narastały procesy depopulacyjne oraz deformacja podstawowych struktur demograficznych.

Pod koniec lat sześćdziesiątych zaczęto dostrzegać problemy związane z koncentracją pozarolniczej działalności w miastach, ujawniające się w degradacji mniejszych ośrodków. Problem obszarów wiejskich nie był wówczas poważnie traktowany. Przyjmowany jako wskaźnik stopnia rozwoju gospodarczego kraju odsetek ludności mieszkającej w miastach poprawił się, jednak rzeczywisty rozwój gospodarczy był wówczas proporcjonalnie wolniejszy. Nie zwracano uwagi na to, że rzeczywistym wskaźnikiem stopnia zaoferowania jest udział zatrudnienia rolniczego. Na początku lat dziewięćdziesiątych do gospodarstw powróciło setki chłoprobotników, którzy utracili prace w miastach. Zwiększyło to skalę jawnego i ukrytego bezrobocia na wsi.

Pojawienie się koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich pod koniec lat osiemdziesiątych było reakcją na dostrzeżenie trudności ówczesnego modelu rozwoju.

Panująca w latach dziewięćdziesiątych kryzysowa sytuacja rolnictwa, przyczyniła się do większego zainteresowania nową strategią wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich, w propagowaniu której świat nauki odegrał znaczącą rolę. W rezultacie zaowocowało to opracowaniem dwóch dokumentów rządowych: „Strategia dla Polski” oraz „Założenia polityki społeczno-gospodarczej dla wsi, rolnictwa gospodarki żywnościowej do roku 2000”. Jest to nowe podejście, polegające na zrozumieniu, że dla wsi równie ważne jak rolnictwo są inne działy gospodarki oraz tworzenie nowych miejsc pracy w zawodach pozarolniczych lub związanych z rolnictwem bądź jego otoczeniem.

Termin wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich nie odnosi się jednak wyłącznie do procesu tworzenia nowych miejsc pracy. Jest to zagadnienie znacznie szersze, w którym problemy wsi i rolnictwa muszą być traktowane kompleksowo.

wo. Modernizacja rolnictwa i wielokierunkowy rozwój terenów wiejskich są ze sobą ściśle powiązane. Przeobrażenie rolnictwa w Polsce będzie możliwe tylko wówczas, gdy zmieni się jego bezpośrednie otoczenie. Modernizacja rolnictwa możliwa będzie tylko dzięki uwolnieniu z gospodarstw siły roboczej, która powinna znaleźć zatrudnienie w innych zawodach. W tym celu powinno się dążyć do stworzenia szansy dla tych, którzy chcą zrezygnować z pracy w rolnictwie, ale mają zamiar pozostania na wsi.

Występujące w Polsce zjawisko tzw. falowania demograficznego, ujawnia się w postaci występujących na przemian zjawisk wyżu i niżu demograficznego. Dane prognostyczne wskazują, że zasoby ludności w wieku produkcyjnym w najbliższej przyszłości będą się powiększać. Pozwala to wnioskować, że czynnik demograficzny będzie dodatkową presją na rynku pracy, zarówno w miastach, jak i na wsi. Bezrobociu na terenach wiejskich należy się przeciwstawiać, poprzez stworzenie miejsc pracy wzbogacających funkcje pozarolnicze. W planowaniu przestrzennym należy uwzględnić, by były to funkcje wywołujące samostanny rozwój przez działanie tzw. efektów mnożnikowych, a więc przede wszystkim rozwój infrastruktury.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że gminy o przewadze funkcji rolniczych charakteryzuje wyższa stopa bezrobocia niż w gminach o znacznie rozwiniętej funkcji przemysłowej.

Głównym założeniem wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich jest poprawa życia i pracy ludności wiejskiej. W tym celu niezbędna jest modernizacja i budowa nowej infrastruktury ekonomiczno-społecznej na wsi. Pozwoli to na rozwój pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich oraz zwiększenie liczby nowych miejsc pracy. Zwiększenie zatrudnienia pozarolniczego na wsi daje możliwość wyboru miejsca pracy i jej różnorodność. Przyczynia się do zwiększenia dochodów ludności wiejskiej, ale również zwiększa atrakcyjność wsi jako miejsca życia i pracy. Przyjmowanie nowych funkcji przez tradycyjną wieś spowodują zmniejszenie bezrobocia oraz rozwój przedsiębiorczości, która jest podstawą wzrostu gospodarczego.

2. UWARUNKOWANIA WIELOFUNKCYJNEGO ROZWOJU TERENÓW WIEJSKICH

Uwarunkowania wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich można podzielić na zewnętrzne i wewnętrzne [Siekierski, Romanowska 2000].

Uwarunkowania zewnętrzne stwarzają szansę, możliwość działania (tj. korzystne okoliczności, które wieś powinna wykorzystać do rozwoju) lub zagrożenia (tj. niesprzyjające okoliczności, które jeśli nie zostaną podjęte działania za-

pobiegawcze, mogą hamować rozwój wsi). Uwarunkowania wewnętrzne stanowią o sile lub słabości obszaru.

Uwarunkowania zewnętrzne są kształtowane przez trendy rozwojowe, zjawiska przełomowe o charakterze społeczno-gospodarczym i procesy wpływające na ekonomikę w decydujący sposób. Obejmują następujące grupy czynników:

- 1) czynniki demograficzne, tj. tendencje i zjawiska związane z liczbą i przemieszczaniem się ludności, strukturą demograficzną oraz procesami demograficznymi;
- 2) czynniki ekonomiczne, tj. kształtowanie się siły nabywczej ludności, stopień jej zadłużenia, procesy wzrostu gospodarczego, zjawiska finansowe (np. inflacja), kondycję ekonomiczną gospodarki i poszczególnych podmiotów i zjawiska strukturalne w gospodarce;
- 3) czynniki techniczne, związane z wprowadzeniem nowych technik i technologii, materiałów, systemów wytwarzania i przekazywania informacji;
- 4) czynniki prawno-instytucjonalne, odnoszące się do regulacji prawnych, występowania oraz usytuowania poszczególnych instytucji w całym systemie społeczno-ekonomicznym, które wyznaczają ramy działania poszczególnym podmiotom i przedsięwzięciom;
- 5) czynniki kulturowo-społeczne, odnoszące się do przemian modelu życia, kształtowania się systemu wartości, procesów i zjawisk o charakterze socjologicznym;
- 6) czynniki ekologiczne, odnoszące się do racjonalnego wykorzystania zasobów, ich alokacji, ochrony i gospodarowania nimi.

Przedstawione grupy czynników określają zmienną w czasie rzeczywistość społeczną i ekonomiczną, która determinuje nie tylko rozwój globalny, ale również regionalny.

Uwarunkowania wewnętrzne, tak jak i zewnętrzne, dzielą się na pozytywne i negatywne. Przez pozytywne uwarunkowania wewnętrzne, czyli mocne strony regionu, należy rozumieć specjalne walory regionu. Może to być: wyposażenie w infrastrukturę, występowania zasobów naturalnych, stan środowiska przyrodniczego lub kondycja finansowa gminy. Mocne strony regionu odnoszą się więc do szeroko rozumianych zasobów. Zalicza się również do nich aktywność i umiejętności władz lokalnych w zakresie zarządzania, tworzenia lokalnego klimatu dla przedsiębiorczości i pozyskiwania środków finansowych na realizację różnego rodzaju przedsięwzięć o charakterze publicznym oraz aktywność społeczności lokalnej.

Słabe, negatywne strony regionu wynikają z ograniczeń szeroko rozumianych zasobów oraz niedostatecznej aktywności władz i społeczności lokalnej.

Przewaga słabych stron regionu zmniejsza jego zdolność konkurowania z innymi oraz ogranicza jego dalszy rozwój.

Uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne tworzą siły napędowe wytwarzania na terenach wiejskich szeroko rozumianych produktów, którymi są:

- 1) zapotrzebowanie na rekreację, z której będzie korzystać ludność przebywająca na terenach wiejskich czasowo. Popyt ten stanowi czynnik zewnętrzny rozwoju obszarów wiejskich, powodujący poprawę warunków bytowych ludności wiejskiej;
- 2) zapotrzebowanie ludności wiejskiej na szeroko pojętą obsługę. Pobudzenie, a następnie zaspokojenie tego popytu przyczynia się do podniesienia stopy życiowej ludności miejscowej oraz powstrzymania odpływu ludności ze wsi;
- 3) industrializacja obszarów wiejskich oparta na istniejących lub potencjalnych zasobach lokalnych (np. surowce, siła robocza) lub na zasobach wprowadzonych z zewnątrz (np. kapitał, siła robocza);
- 4) urbanizacja wprowadzona z zewnątrz występująca w dwojakiej formie:
  - koncentracji przestrzennej wielofunkcyjnej obsługi ludności na terenie wsi,
  - pogłębienia związków między miastem a wsią objawiającego się dojazdami do pracy do miasta ludności wiejskiej i dodatkowym dopływem dochodów na tereny wiejskie, widoczne jest również rozszerzenie funkcji miasta w zakresie obsługi społecznej, konsumpcyjnej i produkcyjnej na obszary wiejskie.

Przedstawione tendencje powodują pojawienie się na obszarach wiejskich wielu funkcji, które można podzielić na:

- 1) ekonomiczne: funkcje produkcji rolnej, produkcji leśnej, funkcje produkcji ryb, funkcja przemysłowa;
- 2) społeczno-ekonomiczne: funkcje szeroko pojętej obsługi ludności wiejskiej, funkcja rekreacji, głównie dla ludności miejskiej;
- 3) ekologiczne: funkcja ochrony i podniesienia wartości krajobrazowej obszaru wiejskiego.

Pojawienie się nowych funkcji (pozarolniczych) może dać zatrudnienia ludności odchodzącej z rolnictwa.

3. WPŁYW CZYNNIKA DEMOGRAFICZNEGO NA SYTUACJE NA WIEJSKIM RYNKU PRACY

Na podstawie przeprowadzonych analiz stwierdzono, że do 2005 r. nastąpi wzmożony przyrost ludności w wieku produkcyjnym [Siekierski, Romanowska 2000]. Szczególnie widoczny będzie on w latach 1999–2005, kiedy wyniesie

prawie 1600 tys., tj. 228 tys. średnio w roku. Stanowiąc to będzie główne źródło przyrostu podaży siły roboczej w tym czasie. Przyrost siły roboczej netto można szacować na 115 tys. osób, tj. 159 tys. średnio w roku, w tym 90 tys. w miastach, 69 tys. na wsi, przyjmując współczynnik aktywności zawodowej na poziomie 70%, zarówno w miastach, jak i na wsi. W przybliżeniu tyle, przy niezmiennych pozostałych warunkach, należałoby stworzyć nowych miejsc pracy poza sektorem rolnym, gdyby przyrost demograficzny (tj. związany z przyrostem ludności w wieku produkcyjnym) był jedynym źródłem podaży siły roboczej. Źródłem tych jest jednak wiele, przy czym w chwili obecnej najważniejsze jest bezrobocie, jawne w miastach i gospodarstwach bezrolnych na wsi oraz ukryte w rolnictwie.

W latach 2006–2010 demograficzny przyrost siły roboczej będzie niższy niż w latach 1999–2005. Przyjmując ten sam poziom aktywności zawodowej ludności wiejskiej w wieku produkcyjnym (70%) wyniesie to 36 tys. średnio w roku, a więc o 35% mniej niż w poprzednim okresie. Charakterystyczne dla okresu 2006–2010 będzie to, że przyrost wystąpi tylko na wsi. Wyniesie on 38 tys. średnio w roku, tj. ponad połowę wielkości z poprzedniego okresu. Oznacza to, że sytuacja wsi ulegnie znacznemu pogorszeniu, w stosunku do okresu poprzedniego. Dopiero po roku 2010 widoczny będzie proces zmniejszania się liczby ludności w wieku produkcyjnym zarówno w miastach jak i na wsi. Znacznie mniejszy to problemy zatrudnienia.

Wysoki demograficzny przyrost siły roboczej może być częściowo zmniejszany przez wcześniejsze emerytowanie pracowników w starszym wieku, często stosowane w ostatnich latach. Przyrost ludności w wieku przedemerytalnym będzie w nadchodzącej dekadzie znacznie szybszy niż ogółu ludności w wieku produkcyjnym. Oznacza to, że zastosowanie tego instrumentu może przyczynić się do zmniejszenia siły roboczej, zwłaszcza w miastach. Jest to jednak taktyka kosztowna i mało skuteczna, ponieważ w praktyce tylko część wcześniejszych emerytów wycofuje się z rynku pracy. Przeprowadzone analizy wskazują, że nadchodzące lata będą okresem dużego przyrostu liczby młodych ludzi w wieku produkcyjnym. O wiele bardziej racjonalną i skuteczną drogą zmniejszenia podaży siły roboczej niż wcześniejsze emerytowanie jest zatem w znacznie większym stopniu niż obecnie zapewnienie tej młodzieży możliwości kształcenia na poziomie policealnym i wyższym. Przyczyni się to do przesunięcia podaży młodej siły roboczej na lata o niższym ogólnym przyroście ludności w wieku produkcyjnym.

4. KIERUNKI ROZWOJU ROLNICTWA I ROZWOJU WSI

Jeszcze kilkadziesiąt lat temu rolnictwo stanowiło dominujący element na obszarach wiejskich [Siekierski, Romanowska 2000]. Wyznaczało ścieżki rozwoju, miało istotny wpływ na byt i pomyślność mieszkańców wsi. Obecnie rolnictwo nie jest głównym źródłem utrzymania ludności wiejskiej, a działalność gospodarcza stanowi trzecie pod względem wielkości źródło dochodów tej ludności, po pracy najemnej i świadczeniach społecznych. Zmiana miejsca pracy oraz źródła dochodów przyczynia się do powstania nowej sytuacji społecznej wsi. Przede wszystkim prowadzi do rozwarstwienia wsi pod względem sytuacji materialnej i społecznej. Prowadzi do rozerwania tradycyjnej więzi społeczności wiejskiej, osłabiając też tradycyjną jedność interesów społeczności danej wsi.

Gospodarstwa chłopskie przechodzą również zmianę w sensie ekonomicznym i społeczno-kulturowym. Wskaźnikiem tych zmian jest m.in. zmiana źródła utrzymania ludności żyjącej w gospodarstwach domowych z użytkowaniem indywidualnego gospodarstwa rolnego. Według danych Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 r. ludność ta liczyła 8245 tys., w tym 1980 tys. stanowiły dzieci do lat 15. Charakterystyczna jest struktura ludności w wieku 15 i więcej lat według źródeł utrzymania:

- 1) utrzymujący się wyłącznie i głównie z pracy w swoim gospodarstwie rolnym – 1932 tys. (30,9%);
- 2) utrzymujący się głównie z pracy poza swoim gospodarstwem rolnym – 196 tys. (22,4%);
- 3) utrzymujący się ze źródeł niezarobkowych – 292 tys. (35,1%);
- 4) utrzymywani 680 tys. (10,9%).

Zmianie uległ również kierunek produkcji. Według przywołanego wyżej spisu rolnego gospodarstwa produkujące głównie na rynek stanowiły 47,5%, gospodarstwa produkujące głównie na potrzeby własne – 37,5%, gospodarstwa produkujące wyłącznie na potrzeby własne – 12,8%, a nie prowadzące produkcji – 2,2% ogółu indywidualnych gospodarstw rolnych.

Przedstawione dane ukazują, że w prawdzie rozwój rolnictwa nadal jest ważny w rozwoju obszarów wiejskich, ale drogi rozwoju rolnictwa i wsi rozchodzą się. W Polsce dotyczy to prawie połowy miejscowości wiejskich. Można zauważyć, że wieś zatraciła swój rolniczy charakter, a rolnictwo zatraciło swój tradycyjny, na ogół zamknięty charakter. Obecnie szczególnego znaczenia nabrały czynniki egzogeniczne (zewnętrzne), o charakterze makroekonomicznym, europejskim, globalnym.

Rolnictwo i wieś zostały poddane ogromnej presji czynników ekonomicznych, społecznych, kulturowych i ideologicznych. W obecnej rzeczywistości jest

widoczna potrzeba oddzielnego przygotowania strategii rozwoju rolnictwa i strategii rozwoju wsi. Strategia rozwoju rolnictwa powinna uwzględnić zmianę ważności celów rozwojowych (ważniejsza od wzrostu produkcji stała się poprawa konkurencyjności oraz zwiększenie dochodów), a przede wszystkim czynników sprawczych wzrostu (relatywny spadek znaczenia czynników przyrodniczych na rzecz większego znaczenia czynników makroekonomicznych oraz postępu technicznego). Powinna być ukierunkowana na dostosowanie polskiego rolnictwa do wymogów stawianych przez Unię Europejską. Strategia rozwoju wsi powinna uwzględnić przestrzenne zróżnicowanie stanu i możliwości poszczególnych regionów kraju.

5. OBSZARY WIEJSKIE JAKO PRZESTRZEŃ WIELOFUNKCYJNA

Wszelkie ludzkie poczynania są związane z przestrzenią [Kostrowicki 1976]. Przez wieki rozmieszczenie ludzkiej działalności miało charakter niemal dychoomiczny. Z jednej strony wszelkie formy działalności rozwijały się w miastach, połączonych ze sobą różnorodną siecią powiązań, tworzących strukturę węzłową danych obszarów. Z drugiej strony na znacznych obszarach dominowało rolnictwo oraz inne formy działalności ludzkiej, jak leśnictwo czy rybołówstwo oraz związane z tymi funkcjami osadnictwo. Obszary te nazwano wiejskimi, a związane z nimi osiedla wsiami. Jeśli na obszarach wiejskich występowały inne funkcje, to było to głównie proste przetwórstwo produktów rolnych, leśnych lub rybnych czy prosta eksploatacja złóż mineralnych bądź rzemiosło usługowe zaspokajające najprostsze potrzeby mieszkańców wsi. Wyższe formy działalności produkcyjnej i usługowej rozwijały się w miastach, które obsługiwały otaczający je teren wiejski w zamian za dostarczane im produkty rolne i leśne, w tym żywność. Na tej wymianie opierały się stosunki gospodarcze między wsią a miastem.

W przeszłości większa część ludności skupiona była na obszarach wiejskich niż w miastach. W Europie ten układ przestrzenny naruszyła rewolucja przemysłowa, która przyczyniła się do powstawania na wsi osiedli ludzkich związanych z eksploatacją zasobów mineralnych. Rozwój przemysłu przekształcił część tych osiedli w miasta, inne pozostały nadal osiedlami górniczymi lub górniczo-rolnymi. Rozwój komunikacji kolejowej był czynnikiem wpływającym na powstanie wokół niektórych stacji kolejowych osiedli o charakterze mieszanym komunikacyjno-rolniczym. Rozwój rekreacji przyczynił się do przekształcenia części wsi rolniczych w ośrodki rekreacyjne lub mieszane, rolniczo-rekreacyjne. W wyni-

ku rozwoju w większych wsiach usług część z nich przybrała charakter miesza-ny lub przejściowy, rolniczo-usługowy lub usługowo-rolniczy.

W ten sposób pojawiły się na wsi funkcje niemal typowe dla miast. W ostatnich latach proces ten znacznie się nasilił, głównie z przyczyn ekonomicznych. Wysoka cena gruntów w miastach oraz poszukiwanie taniej siły roboczej przyczyniło się do rozwoju przemysłu na terenach wiejskich. Zarysował się proces przemieszczania się ludności wiejskiej do pracy w miastach oraz proces przemieszczania się wyżej kwalifikowanej siły roboczej z miast do pracy w zakładach zlokalizowanych we wsiach. Rozwój komunikacji samochodowej spowodował, że część zatrudnionych w miastach osób osiedlała się na terenach wiejskich, budując tu drugie domy. Rozwój funkcji rekreacyjnej spowodował przeobrażenia terenów wiejskich położonych wokół wielkich miast, w zasięgu tzw. rekreacji świątecznej lub terenów znacznie oddalonych od skupisk miejskich, lecz mających szczególne walory sprzyjające rekreacji.

Ekspansja funkcji zewnętrznych spowodowała zmiany w strukturze zawodowej ludności wsi. Widoczny jest proces zmniejszenia zatrudnienia w rolnictwie, leśnictwie i rybołówstwie na rzecz przemysłu, budownictwa, komunikacji i usług zlokalizowanych na terenie pobliskich miast bądź obszarach wiejskich. Proces łączenia pracy w rolnictwie z pracą w innych zawodach zwiększa liczbę ludności dwuzawodowej, podnosi dochody ludności wiejskiej oraz poziom ich życia.

Widoczne są również ujemne strony tych przemian. Dwuzawodowość wpływa negatywnie na poziom gospodarki rolnej, która najczęściej służy już tylko zaspokajaniu potrzeb właścicieli gospodarstw i ich rodzin. Budowa nowych domów na wzór miejski wprowadza chaos w wiejskiej sieci osadniczej. Lokalizacja na terenach wiejskich zakładów przemysłowych wyłączyła z użytkowania rolniczego i leśnego znaczne tereny oraz powoduje ujemne oddziaływanie na środowisko przyrodnicze. Rozwój komunikacji i rozrastanie się miast pochłania znaczne powierzchnie użytków rolnych, zmniejszając poziom produkcji rolnej. Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że dobre grunty budowlane są często także dobrymi gruntami rolniczymi, widocznym jest konflikt między interesami budownictwa przemysłowego, miejskiego i komunikacyjnego a interesami rolnictwa czy leśnictwa. Zagrożony został także rozwój rekreacji na skutek zanieczyszczenia atmosfery i wód oraz przekształceń środowiska.

Rozwój przemysłu, rozbudowa miast i sieci komunikacyjnej jest obecnie procesem nieuniknionym i niezbędnym. Należy jednak przy tym brać pod uwagę, że w Polsce występuje stosunkowo mało dobrych gruntów rolnych, leśnych oraz rekreacyjnych i nie da się dowolnie zwiększać ich powierzchni. Z tych powodów konflikt między poszczególnymi funkcjami na obszarach wiejskich może

być rozwiązany jedynie w drodze zintegrowanego planowania przestrzennego obszarów wiejskich, różniącego się metodycznie od planowania miast.

Planowanie przestrzenne na obszarach wiejskich sprowadza się do następujących czynności:

- 1) oddzielnego traktowania w planowaniu obszarów wiejskich i miast,
- 2) koordynacji przestrzennej rozwoju wszystkich funkcji na obszarach wiejskich; koordynacja ta powinna objąć:
  - wyznaczenie na terenach wiejskich obszarów o szczególnych walorach dla rolnictwa, leśnictwa i gospodarki wodnej, w tym rybnej oraz dla rekreacji i zapewnienie tym obszarom należytej ochrony,
  - wyznaczenie na pozostałych obszarach terenów pod budownictwo przemysłowe, komunikacyjne i miejskie oraz odpowiednie ich przygotowanie,
  - zagospodarowanie terenów niewchodzących do dwóch wyżej wymienionych kategorii.
- 3) opracowanie modeli długofalowego rozwoju poszczególnych obszarów wiejskich, zróżnicowanych pod względem obecnej i przyszłej struktury funkcjonalnej; określenie sposobu przejścia od stanu istniejącego do pożądanego.

W planowaniu przestrzennym za obszary wiejskie należy także uznać obszary położone między wielkimi aglomeracjami miejskimi a obszarami, na których dominuje rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo, wraz ze związanymi z tymi funkcjami przetwórstwem, osadnictwem, usługami i komunikacją. Do funkcji kształtujących się na tych terenach należy również zaliczyć rekreację, którą tak jak wymienione funkcje cechuje bezpośrednie użytkowanie zasobów przyrody.

Obszaru rekreacyjnego nie należy rozumieć tylko jako terenu, na którym są położone ośrodki rekreacyjne, lecz jako przestrzeń, która stanowi o wartości rekreacyjnej danego obszaru. Chodzi tu o otaczający dane ośrodki krajobraz – góry, lasy, wody. Funkcje rekreacji mają tendencję do pewnej koncentracji, jednak nadmierna koncentracja szkodzi dalszemu ich rozwojowi. Obrazuje to przykład ośrodków rekreacyjnych w miastach, niewiele różniących się od miast, z których się ucieka w celu rekreacji. Innym przykładem może być budowa na obszarach wiejskich tzw. drugich domów, gdzie w wyniku ich nadmiernej koncentracji znika powód porzucania dla nich miast.

Rozwój rolnictwa, leśnictwa oraz rybołówstwa nie jest sprzeczny z rozwojem rekreacji. Funkcje te mogą być łączone i stanowić o sile niektórych obszarów. Niezbędne jest jednak wprowadzenie ochrony prawnej obszarów o szczególnych walorach dla rolnictwa, leśnictwa i rekreacji. Ochrona ta nie powinna być absolutna, jednak każda zmiana użytkowania ziemi na obszarach chronio-

nych powinna być szczegółowo udokumentowana i uzasadniona. Jeżeli dana inwestycja nie może być zlokalizowana gdzie indziej, inwestor jest zobowiązany do oszczędnego gospodarowania tymi gruntami.

PIŚMIENNICTWO

- Kłodziński M. 1996: Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich w Polsce i w krajach Unii Europejskiej. SGGW, Warszawa.
- Siekierski Cz., Romanowska K. 2000: Wpływ przystąpienia do Unii Europejskiej na możliwości rozwoju wielofunkcyjnego wsi polskiej. [w:] Materiały z konferencji: Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej w początkach XXI w. w kontekście integracji z Unią Europejską; aspekty regionalne. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk. SGGW, Warszawa.
- Kostrowicki J. 1976: Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Przegląd Geograficzny z. 4.

Mgr inż. Monika Szczurowska
Instytut Ochrony Środowiska
ul. Krucza 5/11, 00-548 Warszawa

Dr inż. Konrad Podawca
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Katedra Geodezji i Budownictwa
ul. Nowoursynowska 159, 02-776 Warszawa

Prof. dr hab. Barbara Gworek
Instytut Ochrony Środowiska
ul. Krucza 5/11, 00-548 Warszawa
oraz
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Katedra Nauk o Środowisku Glebowym
ul. Nowoursynowska 159, 02-776 Warszawa